

Атанасије ЈЕВТИЋ
епископ банатски

ХРИШЋАНСКА ВИЗИЈА ЕВРОПЕ ИЗ ПРАВОСЛАВНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ*

1. Кад говоримо о Европи, чак и при крају другог миленијума Хришћанства, не можемо мимоићи говор Апостола Павла у центру Европе - Атини. Проповедајући тадашњим Атињанима-Европљанима "Јеванђеље о Исусу и о васкрсењу" (Д. Ап. 17,18), Павле им је рекао да је "Бог Творац створио сав свет ... и од једне крви (од једног човека) створио је сав род људски, и учинио их да сви живе по свему лицу земље, и поставио је унапред одређена времена и границе њиховог живљења: да траже Господа, не би ли Га опипали и нашли, премда није далеко ни од једнога вас; јер Њиме живимо, и крећемо се, и јесмо, као што и неки од важих (грчких) песника рекоше: *Јер смо и род Његов ...* Не гледајући пак Бог времена незнања, сад заповеда свима људима свуда да се покају; јер је поставио Дан у који ће судити свему свету по правди, кроз Човека кога је одредио, и дао је свима веру (потврду) васкрснувши Га из мртвих" (Д. Ап. 17,24-31).

Из наведенога места могуће је за нашу тему - *једно хришћанско виђење савремене Европе* - извући неколико битних закључака, од којих ћемо овде споменути само неке.

2. Апостол Павле је ово изговорио у Атини, а мислим да се можемо сви сложити да је Атина, односно класична Јелада, укључујући ту и антички Рим који је наследио Јеладу, извориште савремене Европе, макар она била и хришћанизирана, јер је у своје Хришћанство, у своју хришћанску цивилизацију Европа унела већи део од класичног јелинско-римског наслеђа, чега је симбол била Атина. Међутим, одмах треба приметити да иако је то био заједнички елеменат, то класично наслеђе, ипак није био исти однос Источне и Западне Европе према том усвајаном класичном грчко-римском наслеђу, бар како гледамо и оцењујемо ми са православног аспекта. Дакле, у заједничком класичном наслеђу постоји већ један елеменат заједништва код свих Европљана, али у различитом усвајању (интегрисању) и примени тог наслеђа на Истоку и Западу постоји и разлика. Да одмах додамо да, исто тако, и

* Реферат на V Европском екуменском сусрету (КЕК и ЦЦЕЕ) у Сантјаго де Кампо Јела, Шпанија, 12-18. новембра 1991.

у усвајању Хришћанства постоји јак елеменат заједништва у Европи, али и у различитом доживљају и интерпретацији тог Хришћанства постоји и разлика међу Источном и Западном Европом. И једно и друго не мора да буде негативно, и није негативно, али је важно то констатовати и с тиме рачунати када говоримо о данашњем схватању *заједништва у Европи* која се све више уједињује.

3. Други елеменат који изводимо из Павловог говора у Атини јесте да Бог хоће јединство свег рода људскога, и зато је све човечанство створио од Једног Човека (првог Адама, који у Павловом контексту одмах указује и подразумева Новог Човека, Другог, Последњег - *Есхатон* - Адама, тј. ХристаБогочовека). Али, Бог је такође хтео много народâ, и у божанском плану Његовом садржано је и њихово заједничко историјско живљење у суседству, у одређеним границама времена и простора. Дакле, у нашем историјском заједничком суживоту више народа и нација у Европи не само да нема ничега лошег, него, напротив, ту треба видети Божију вољу и задатак *заједништва у разноликости, јединства у различитости*. Али, Павле додаје и једну битну ствар, а то је: да је Бог поставио свима људима и народима јединствен задатак: *тражење и налажење Бога*, или како би то рекао Достојевски - БОГОИСКАТЕЉСТВО. И у овом елементу Павле види наше општељудско *сродство*. Ово пак назначење *да тражимо Бога* издиже нас из природног *заједништва* и упућује на једно *духовно заједништво* у Богу.

4. Ово сродство о којем говори Павле, по моме схватању, је двоструко: по *пореклу* и садашњем (историјском) живљењу, и по *назначењу* и будућем живљењу. Дакле, једно сродство је *природно* (све нас је Бог створио и сви постојимо, крећемо се и јесмо благодарећи боготворачкој, онтолошкој основи наше егзистенције, живота и рада). Друго сродство је *духовно, благодатно*, по нашем заједничком *есхатолошком* назначењу. То по нама значе речи које Павле цитира: "*Јер смо и род Његов!*" Јер ово *сродство* - *συγγένεια* - наше са Богом, сигурно да не може бити схваћено код Павла (свеједно што он цитира античког грчког песника) у платоновском смислу Божанске *сингеније* (тј. есенцијалне, онтолошке сродности свих и свега у свету са Божанством). Ова наша сродност је пре *есхатолошка*, то је наше будуће *усиновљење* Богу, назначено нам у Христу пре векова (ср. Ефес. 1, 3-5), а остваривано тек у оваплоћеном Христу, у његовом Телу - Цркви. Очигледно је да ова два сродства воде све нас ка јединству. Али, док прво сродство нас упућује директно на природно (генетско) јединство свега рода људскога (колико се сећам и Светски Савет Цркве је имао једну такву тему: *Јединство рода људског и јединство Цркве*), и то наше првотно, фундаментално јединство не смемо заборављати ни ми данас у Европи; оно пак друго јединство је тек пред нама као наше заједничко *назначење*, као наш задатак, као мисија Цркве у Европи и свету уопште. То је наше пуно заједништво и пуно јединство у Христу, у Цркви.

5. Следећи елеменат из Павловог говора Атињанима јесте: да је за улазак у ово духовно јединство у Новом Човеку - Христу, као предуслов, потребно *покајање*, тј. одвраћање од свих врста идола и лажног служења Богу (које су Атињани, а и сви Европљани, јако манифестовали кроз своје историјско живљење и понашање, а ја бих рекао и данас не ретко манифестују) и потпуно преобраћање и посвећење себе Христу, Кога је Бог послао у свет. *Покајање*, мени се чини, овде не значи само једном учињено прихватање вере у Христа, него и сталну нашу *реевангелизацију*, наш свагдашњи духовни препород (регенерацију) у Христу Спаситељу. Покајање је овде равно нашем *крштењу* и хришћанском *живљењу* и *делању* у Христу. Да ли данашња Европа, и на Истоку и на Западу, може за себе рећи да јој не треба покајање? Хришћанска Европа Истока и Запада мора себе проверавати, верификовати своје Хришћанство, и у 20. веку, јеванђелским покајањем, увек изнова одвраћањем од разноразних идола и идолопоклонстава и обраћањем Христу Распетоме и Васкрсломе као своје *јединоме Спаситељу* и Спаситељу свега рода људскога, свега света (Д. Ап. 4, 12). Иначе, и без тога, и Европи Хришћанској предстоји *суд Божији*.

6. Тај елеменат *суда* јесте последњи елеменат из Павловог говора на Атинском Аеропагу који желим овде да истакнем. То је тај "*постављени (одређени) Дан*" - есхатолошки библијски ДАН Господњи - у који ће све и сва у свету и историји проћи кроз праведни *суд Божији* у Христу Распетом и Васкрслом, јер је, по Павловим речима (и овде као и у 15. глави I Коринћанима и другде у његовим Посланицама), Крст и Васкрсење Христово једини *суд али и једино спасење света* и човечанства, свих људи појединачно и свих народа заједно, на крају историје, када царство овога света буде постало Царством Господа нашег Исуса Христа (Откр. 11, 15). Мислим да за наше истински хришћанско виђење и процењивање савремене Европе, свеједно што је она већ вековима хришћанска, овај моменат *суда*, као профетске, есхатолошке оцене и процене свега што се у историји збивало и урадило, јесте један итекако битан елеменат, јер нас та есхатолошка перспектива спасава од заношења билокаквим историјским *хилијазмом*.

7. После ове кратке анализе елемената из Павловог говора на Аеропагу у класичној Атини, можемо конкретније рећи следеће (за опширније анализе и закључке требало би више времена и простора):

Чињеница је да данас у Европи постоји један заједнички *европски дух* и постоји вера у тај дух, као и вера да тај европски дух вреди да постоји и треба да се пројигира, протежира и шири, да треба да постане доминантан у свету. То је, чини нам се, европски духовни идентитет. У тај европски заједнички дух улазе елементи усвојени и апсорбовани из класичног грчкоримског наслеђа, као и битан елеменат Хришћанства, тако да се не може рећи да Европа није хришћанска. Али, један општи европски поглед на свет, са битним елементима класике и Хришћанства, ипак се донекле двоји на погле Истошно-

европски (православни) и Западноевропски (римокатоличко-протестантски). Иза свакога од та два приступа у космоviziji и антроповизiji стоји начин на који су изабрани и усвојени и апсорбовани елементи класичног света и елементи Хришћанства. Да споменемо, на пример, да је за западно виђење стварности карактеристично примамо гледање ствари у њиховом поретку и организацији, тако да буду утилитарне, стабилне, објективне, да буду рационалне (отуда, чини нам се, долази *технологија*, институционализам, гарантовано право, држава, стабилан прогрес итд.). *Пакс Романа* данас у Западној Европи постаје *Пакс ЕВРОПЕАНА*. Али, то за Источни део европског света и за православну традицију у виђењу космоса и човека, често личи на *пан-окцидентализам*. Западна Европа је такође, благодарећи Августиновој хришћанској традицији, изградила и однеговала реалност људског субјекта, окретање људске индивидуе унутра и њено продубљење (можда баш из реакције на пренаглашен објективизам спољне а ипак нестабилне стварности), али је то често одводило у индивидуализам, у наглашено истицање индивидуалних људских права, и отуда у схватање државе као правно организованог људског друштва корисног за заштиту тих права индивидуе и за њену сигурност. Наравно, то по себи и није и не мора да буде лоше, али то свакако ствара једну другу релацију између индивидуе и друштва (*societas*) (и западна психологија и социологија ту имају доста да нам кажу). У источноевропском избору, прихватању и апсорбовању класичних и хришћанских елемената преовладава углавном један слободнији и личнији приступ свету и човеку, који је често бременит нередом, неефикасношћу и чак хаотичношћу. Исток је могао и да организује државе (пример је средњевековна Византија, која је била директна наследница Римске империје, као и новије правне државе на Балкану, и у Русији), али су те државе могле лако да постану и тираније (и у класичном смислу, и у новијем значењу). С друге стране, на европском Истоку, почев од Источних Грчких Отаца Цркве па до модерних руских православних философа, развијено је више појам *личности*, који није исто што и Западно схватање људске индивидуе. Јер у православној традицији личност је не просто слободна јединка, него самовласна особа битно повезана *релацијом* са другима, тј. условљена *заједништвом*; не колективом него *саборношћу*, католицитетом међусобних односа и узајамне повезаности, тако да је заједница претпоставка за личност и личност за заједницу; дакле не супротстављање, него прожимање, *перихоресис* - по слици Свете Тројице Ипостаси у заједници Једнога Божанства. Наравно, овде, на европском Истоку биле су могуће и стварно су постојале злоупотребе, искривљења, деформације таквог виђења света, живота и човека. На пример, флагрантно кршење људских права у источноевропским државама.

8. Ако сада погледамо конкретно на источноевропско и западноевропско схватање Цркве и њеног јединства, а онда и схватање тог црквеног јединства као пандана савременом европском јединству,

можемо укратко рећи следеће (мада унапред тражим извињење за евентуална упрошћавања и шематизацију).

Нема сумње да је и Источна и Западна Европа била христијанизована, и да дубоке трагове дејствовања Јеванђеља Христовог и благодати Божије требамо и можемо видети и данас на Европљанима и Европским народима и Истока и Запада. Никада не смемо заборавити да смо сви Европљани читав миленијум били заједно, живели у једном црквеном јединству вере, благодети, љубави, мада и тада у разноликости и разноврсности многих дарова Духа Светога и личних врлина и националних култура. Али, ипак постоји извесна не мала разлика између Еклесиологије европског православног Истока и Еклесиологије Западног европског Хришћанства, које се двоји на римокатоличко и протестантско. Свакако, екуменизам нашег времена све нас зближава и гони на заједништво и јединство, али то не значи да треба пренебрегнути разлике и разилажења.

9. Ја бих сада овде изнео, укратко, православни поглед на Цркву, тј. православну Еклесиологију, па бих затим у светлости тога рекао неколико речи о савременој Европи која се све више уједињује. За православне, Црква Христова има неколико битних карактеристика, које се виде већ и у самим називима за Цркву. Тако, Црква је *Народ Божији* који је распрострањен по свету, и то је карактеристика универзалности Цркве и њене мисије по свету. Затим је Црква *Тело Христово* и она се као таква сабира као сабор народа Божијег у заједницу, која се најпотпуније испољава у Светој Евхаристији, где је антиципација Царства Божијег. И треће, Црква је *Храм (обиталиште) Духа Светога* - КОИНОНИА Светога Духа (2 Кор. 13, 13) и као таква представља јединство заједнице у разноликости личности.

Тако, Црква је заједница личности у слободи и љубави, а то је на словенском језику САБОРНОСТ Цркве. По овоме је Црква слика Свете Тројице.

У ова три битна елемента, или битне стране, једне и исте реалности Цркве Божије садржана је православна Еклесиологија. Сва три ова елемента или аспекта Цркве присутна су и оваплоћена су реално у Светој Евхаристији, која је кључ за православну Еклесиологију. То је већ позната православна *Евхаристијска Еклесиологија*. Она нас упућује истовремено на правилан однос према свету, на правилан и уравнотежен однос између личности и заједнице у Цркви, затим на правилан и уравнотежен однос Помесне и Универзалне Цркве. Тако у Евхаристијском погледу на свет имамо виђење света у склопу *Економије* Божије, затим у евхаристијски схваћеној Цркви имамо прави однос личности и заједнице, тако да ни личност не прогута, нити потисне или укине заједницу, нити пак заједница укида личност. Тако исто, ни Помесна Црква не истискује нити укида Универзалну Цркву, тј. тачније речено: јединство свих Цркава у васељени нити пак Универзална Црква може потиснути или прогутати Локалну Цркву и њену пуноћу, њен като-

лицитет. Тако је за Православну Евхаристију израз саме природе Цркве у њеној пуноћи. Балгодарећи Евхаристији Црква као богочовечанска заједница манифестује заједницу квалитативно другачију од сваке друге заједнице у свету. Овако схваћена Црква као евхаристијска заједница пројектује се и изграђује *по слици Свете Тројице* и тиме открива да је природа Цркве *есхатолошка*. Ту је битна разлика између Екклесиологије и социологије једне црквене заједнице. Зато се Црква никада не може сасвим поистоветити са светом, ни црквено јединство са Европским јединством, или било којим секуларним јединством. Али, Црква је спасење света, па и спасење Европе. У томе спасавању света Црква рефлектује свет не онакав какав јесте, него онакав какав ће бити у Царству Божијем. На ову *сотириолошко-есхатолошку* димензију Цркве никако не смемо данас да заборавимо када говоримо о присутности и улози и *мисији* Цркве у савременој уједињујућој се Европи.

10. На крају само још неколико мисли. Док се западно европске хришћанске земље уједињују и истичу своја економска, политичка, хумана и уопште цивилизацијска достигнућа, дотле се источноевропске земље и народи, такође хришћански, тек ослобађају од полувековне тираније безбожног и антиљудског комунизма, за који ми на Истоку сигурно носимо свој део одговорности. Ипак, није поштено рећи да је комунизам настао из источног Православља, јер то је као рећи да је Јуда произашао из Христових Апостола. Комунизам је једна демонска појава (сетимо се само пророчких речи Руских Стареца код Достојевскога, у роману "Зли дуси" - БЈЕСИ). Нема сумње да смо ми на Истоку итекако криви за сва недела и злочине комунизма и наших комуниста, и да нам за то треба велико и искрено *покајање* (сетимо се опет, грузинског режисера Абуладзе, у недавно насталом истоименом филму *ПОКАЈАЊЕ*). Питамо се, да ли и хришћанска Западна Европа данас има неку грижу савести због пола века трајања комунизма на европском Истоку, као и пре тога због трајања пола миленијума турског ропства на Истоку? У сваком случају наше источноевропско горко и трагично искуство робовања и борбе са агресивним Исламом, као и наше још увек трагично и непревазиђено искуство робовања и борбе са демонским комунизмом, можда провиденцијално представља својеврсно обogaћење данашње и сутрашње Европе, као што је некада Египатско и Вавилонско ропство Народа Божијег Израилља било богатство и за сâм тај Божији Народ и за историју спасења свега рода људског.

У савременој Европи која се уједињује, сви ми хришћански народи и Цркве пред једном смо истом реалношћу и пред једним смо истим задатком: мисијом *реевангелизације* себе, својих личности и својих народних заједница, а то ће бити спасоносно само ако ту нашу мисију у савременој Европи и свету усмеримо на *изграђивње једног католичанског Тела Христовог*, које је Црква која је јединство у разноликости по слици Свете Тројице. Једино спасење света и рода људског јесте у Христу Богочовеку, који нас у заједници Духа Светога, заједници

Крста и Васкрсења, приводи Оцу Небескоме. То је јединствена и ничим незаменљива мисија наша у данашњој Европи, у њеној данашњој и сутрашњој историји, која ће се европска историја сигурно сустрети са хришћанском Есхатологијом, са *Даном* Господњим у који ће Бог судити свима нама, па и Европи, у Христу Распетоме и Васкрсломе.